

Kutná Hora, kostel sv. Barbory, pohled na varhany

Kutná Hora, kostel sv. Barbory, hrací stůl z roku 1974

Varhany v naší diecézi (13)

Chrámy sv. Barbory v Kutné Hoře a Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci

Pětilodní gotický chrám sv. Barbory v Kutné Hoře nebyl vystavěn na popud žádné církevní instituce. Od počátku byl zamýšlen jako reprezentativní stavba, iniciovaná bohatými kutnohorskými měšťany. Podle kanonického práva měl chrám původně status pouhé kaple. Architektonicky ovšem směle konkuroval pražské katedrále. Vyjadřuje dobové napětí mezi Prahou a Kutnou Horou, a také mezi Kutnou Horou a sedleckým klášterem, na jehož pozemku bylo město vybudováno a jehož vlivu, ač bylo městem královským, podléhalo. Proto byl také vybudován za městskými hradbami, na pozemku pražské kapituly.

Od roku 1995 je chrám sv. Barbory zapsán na seznamu světového dědictví UNESCO.

„Gotická architektura se ve sv. Barboře snoubí s barokním interiérem. Kůru, na který jsem vystoupala v doprovodu diecézního organologa, profesora Václava Uhlíře, vévodí krásné barokní varhany.

Varhanář Jan Tuček

Barokní varhany postavil kolem roku 1765 králický varhanář Josef Sträussel, který zároveň s těmito varhanami stavěl i dva nástroje v Hradci Králové – v katedrále Sv. Ducha a v kostele Nanebevzetí Panny Marie. V roce 1903 odstranil vnitřek varhan kutnohorský varhanář Jan Tuček a vestavěl zde nový třímanuálový nástroj se 45 rejstříky. Barokní dvoukřídlový prospekt s bohatě zlacenými řezbami a figurální výzdobou byl zachován a v rámci přestavby stylově propojen.

Jan Tuček (1842–1913) pocházel z Golčova Jeníkova. Po vyučení sloužil u vojenské hudby a dokonce se v roce 1866 zúčastnil bitvy u Hradce Králové. Po skončení vojny v roce 1869 založil v Kutné Hoře továrnu na výrobu tahacích harmonik, kolovrátků a harmonií, kterou posléze přebudoval na výrobu varhan. Zajímavé je, že v té době působila v Kutné Hoře ještě jedna továrna na výrobu varhan, a sice firma Antonína Mölzera. O zakázky ale zjevně nebyla nouze, protože obě firmy dokázaly prosperovat prakticky až do roku 1948.

Firma Jana Tučka byla ve své době největší českou továrnou na výrobu varhan, vyrobila jich přes 500 v Čechách i v zahraničí. Desítky nástrojů postavila na Slovensku, ale prosadila se i v Maďarsku, Polsku, Chorvatsku nebo Rusku. V roce 1912 vybudovala ve spolupráci s německou

firmou Voit a synové koncertní nástroj ve Smetanově síni v Praze. Jedná se mimo jiné o první varhany s elektrickou trakturou v Čechách. Největší nástroj pak postavil Tuček v roce 1941 u sv. Jakuba v Praze, kde vestavěl do původní barokní varhanní skříně reprezentativní třímanuálový nástroj se 75 rejstříky.

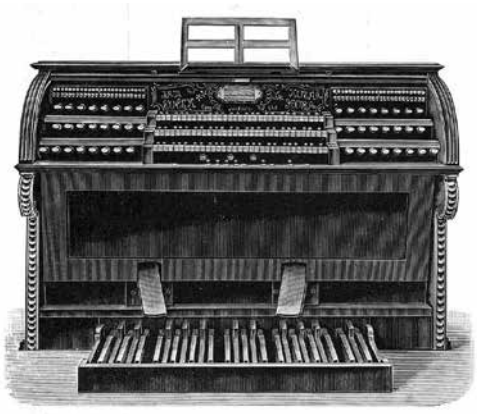
Po roce 1948 se někteří zaměstnanci firmy Tuček a Melzer spojili a založili družstvo pod názvem Organa, které v Kutné Hoře působilo až donedávna. A byla to právě firma Organa, která v roce 1974 Tučkův nástroj u sv. Barbory přestavěla a rozšířila jej na 52 rejstříků. Od té doby zde stojí druhé největší varhany v naší diecézi.

„Největší varhany v diecézi jsou u sv. Jakuba v Kutné Hoře, odpovídá profesor Uhlíř na otázku dříve, než ji stačím položit. A slibuje, že i tam se společně podíváme. Ale zpátky do turisty tolik oblíbeného chrámu sv. Barbory.

Stávající dispozice varhan v chrámu sv. Barbory je poměrně velkorysá. Navrhoval ji kutnohorský organolog, profesor Václav Růt, který s firmou Organa mnoho let spolupracoval. Profesor Růt se specializoval na konstrukci a zvukové vlastnosti píšťal a liboval si mimo jiné v hledání originálních názvosloví rejstříků. V jeho návrzích tak najdeme rejstříky s názvem Suaviál, Barem, Pialeta, Švígl, Jásavá píšťala, Jubalova flétna nebo Chvějivý hlas. Tyto novotvary se však neujaly a české varhanářské firmy dál používají spíše tradiční označení.

„Chrám sv. Barbory býval, a doufejme že v dohledné době zase bude, svědkem četných turistických prohlídek i varhanních koncertů. Zvuk varhan se tady nádherně nese, prostupuje celým prostorem.

Varhany v chrámu sv. Barbory jsou vyhledávané renomovanými varhaníky a často se využívají i ke koncertním příležitostem. Přesto, že nástroj již není ve stoprocentním stavu a zasloužil by si důkladnou rekonstrukci, zvuková stránka je i díky úžasné akustice stále velmi uspokojivá. V lodi kostela možná tak strhující dojem nenastává, ale varhaník si rozhodně přijde na své. Hrací stůl je totiž umístěn v samotném centru zvuku a zejména pléno nástroje se na varhaníka valí jako vodopád. Pokaždé, když mám možnost si na tento nástroj zahrát, nemohu se od něj odtrhnout a zažívám neobvyklou radost ze hry. Takových míst mnoho není.

Kostel sv. Barbory, hrací stůl z roku 1903

„Na více než 70 miliónů korun přišla oprava chrámu Nanebevzetí Panny Marie a sv. Jana Křtitele v Kutné Hoře-Sedlci, uskutečněná v Programu záchrany architektonického dědictví. Bývalý cisterciácký klášterní kostel vyrostl v letech 1280 až 1320, byla to první stavba katedrálního typu na našem území. Do dokončení dostavby chrámu sv. Víta na Pražském hradě byla při délce hlavní lodi 87 metrů také stavbou největší. V souladu s architektonickými pravidly, která cisterciácký řád dodržoval, postrádal klášterní kostel věž, barevná okna i výraznější výzdobu. Od roku 1995 je, stejně jako chrám sv. Barbory, zapsán na seznam světového dědictví UNESCO. Ale na hlavním kůru žádné varhany nevidím…

V gotických katedrálách se s varhanami na hlavním kůru prakticky nepočítalo. V té době byly nástroje podstatně menší a z hlavního kůru by velký prostor katedrály sotva naplnily. Proto se tehdy varhany stavěly v lodi kostela, pokud možno poblíž presbytáře. V západní Evropě, zejména ve Francii nebo v Německu, se varhany zavěšovaly jako vlaštovčí hnízdo na pilíře nebo boční stěny. Tuto praxi nedávno úspěšně zopakovali v Kolíně nad Rýnem, kde varhany zavěsili mezi pilíře a pro varhaníka zbudovali výtah. Jinde se pro varhany stavěly boční empory, které posléze sloužily pro literátská bratrstva. Angličani zase stavěli mezi presbytář a loď kostela takový most s varhanami. Jejich zvuk se tak ideálně šíří do celého prostoru. Zažil jsem v Anglii liturgii s takto umístěnými varhanami a ve spojení s úžasnými chlapeckými sbory to byl vždy nezapomenutelný hudebně-duchovní zážitek.

Na hlavní kůr se začaly varhany stěhovat až v období renesance, kdy došlo ke zvětšování nástrojů. Z těchto důvodů bylo zapotřebí mnohdy rozšiřovat hlavní (západní) kůr. Menší nástroje poblíž presbytáře se ale nerušily a dál sloužily k doprovodu zpěvu nebo k provozování figurální mše. Říkalo se jim chórové varhany. Na velké varhany, postavené na hlavním kůru (tzv. Festorgel), se „zahřmělo“ zpravidla jen na začátku a na konci bohoslužby. Tuto praxi můžeme dodnes slyšet v některých zemích západní Evropy.

„Jaký vliv na zvuk nástroje má umístění varhan?

Umístění má zcela zásadní vliv. Mnohdy daleko menší, ale vhodně umístěný nástroj může být zvukově uspokojivější než velké varhany, postavené na vzdáleném kůru. Kdyby byly například varhany zde v Sedlci postaveny na hlavním kůru, jejich zvuk by směrem k hlavnímu oltáři postupně zeslábl. Zdejší kostel je totiž dlouhý skoro jako fotbalové hřiště. Musel by se postavit obří nástroj s arzenálem horizontálních jazykových rejstříků, který by byl schopen tak velký a dlouhý prostor zvukově obsáhnout.

Podobná situace se v současné době řeší v katedrále sv. Víta v Praze, kde jsou dodnes varhany umístěny také jen na bočním kůru. Jsem docela zvědavý, jak se v Praze osvědčí plánovaná stavba varhan na hlavním kůru, kterou dosud provází řada otazníků i technických problémů.

Kutná Hora-Sedlec, pohled na varhany

„Konečně jsme došli do transeptu – místu, kde se kříží hlavní a příčná loď kostela. Před námi se otevřel pohled na boční kůr, kde stojí výtvarně zajímavá novogotická varhanní skříň. Kdo tyto varhany stavěl?

Původní nástroj postavil Antonín Mölzer v roce 1911 a je to jedna z jeho nejhezčích varhanních skříní. Typické jsou paprskovitě umístěné píšťaly v horní části prospektu, které firma Mölzer aplikovala i u jiných varhan. Podobné uspořádání prospektových píšťal můžeme vidět například u varhan v Třebechovicích.

Mölzerův pneumatický nástroj v Sedlci byl ale postupem času velmi poruchový. Vzpomínám, když jsem začínal v roce 1970 hrát na varhany, tak mě sem vzal katedrální varhaník Jiří Strejc a zkoušeli jsme z nástroje vyloudit nějaké zvuky. Ale nástroj už byl prakticky nepoužitelný. Po roce 1990 byl vnitřek varhan odstraněn a připravoval se projekt na vestavbu varhan nových.

„Na kůr jsme došli po unikátním samonosném točivém schodišti, které je dílem geniálního Jana Blažeje Santiniho – Aichela, který v sedleckém chrámu v prvních letech 18. století zhmotnil své ideje barokní gotiky. Je zde ještě cítit, že nástroj voní novotou.

Skutečně se jedná o zcela nový nástroj. Do Mölzerovy varhanní skříně jej vestavěl varhanář Bohumil Žloutek se synem v roce 2009 (opus 23). Cínové píšťaly dodal Jan Kubát z Kaňku, který s panem Žloutkem dlouhodobě spolupracuje.

Varhanářská dílna Bohumila Žloutka má již bohatou tradici. Zakladatel Bohumil Žloutek starší (1903 – 1978) má dokonce vazbu na firmu Mölzer, protože u ní nastoupil jako tovaryš a dokonce se účastnil stavby varhan v pražské katedrále sv. Víta v roce 1929. Samostatnou dílnu založil v roce 1933 a od roku 1949 se přestěhovala rodina do obce Zásada u Železného Brodu, kde se varhanářské řemeslo postupně předává na další generace.

Firma Žloutek postavila v Sedlci jeden ze svých největších a zvukově nejzajímavějších opusů. Díky promyšlené dispozici, kvalitním píšťalám a pečlivému naintonování jednotlivých rejstříkových řad dokáže nástroj naplnit podstatnou část katedrály.

„Pro zajímavost uveďme, že chrám Nanebevzetí Panny Marie v Kutné Hoře-Sedlci je první český kostel katedrálního typu a největší stavba z přelomu 13. a 14. století v Čechách.

V tak velkém prostoru hraje samozřejmě významnou úlohu i délka dozvuku. Zde je údajně nejdelší dozvuk, jaký můžeme v Čechách slyšet. Je to přes 9 vteřin, což je ještě asi o vteřinu víc než v katedrále sv. Víta v Praze. V tak dlouhém dozvuku musí varhaník volit trochu jiný způsob hry, což znamená, že musí hrát více staccato než vázaně, a musí volit i pomalejší tempo hry.

Samozřejmě, když člověk stojí u hlavního vchodu, tak se zvuk varhan zdá slabší. Ale směrem k oltáři zvuk postupně zesiluje a největší požitek má posluchač v transeptu kostela, kde také většinou sedí nejvíce věřících při bohoslužbách. A když se zde koná varhanní koncert, tak posluchači sedí čelem k nástroji a všichni mají ideální zvukový i vizuální zážitek.

Příště s profesorem Václavem Uhlířem podnikneme cestu za varhanami královéhradecké diecéze naposledy. Vydáme se do arciděkanského kostela svatého Jakuba Většího v Kutné Hoře.

Eva Zálešáková

Kutná Hora-Sedlec, hrací stůl z roku 1911